

Η διαρκής εξέλιξη στον Μέλλοντα Αιώνα.

του Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιεροθέου

Η αιώνια ζωή δεν είναι στάση, αλλά μια διαρκής κίνηση, γι' αυτό οι άγιοι συνεχώς θα γίνονται χωρητικότεροι στην μέθεξη της ακτίστου δόξης του Θεού. Αυτή είναι μια αλήθεια πού τονίζεται στην βιβλικο-πατερική Παράδοση.

Η θεολογική υποδομή της αλήθειας αυτής φαίνεται σε δύο σημεία. Το πρώτον, ότι ο άνθρωπος πλάστηκε κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Θεού.

Η φράση «καθ' ομοίωσιν» δείχνει την κίνηση, την φορά προς τον Θεό. Και, φυσικά, αυτό υπονοεί ότι δεν θα υπάρχει τέλος της τελειώσεως, γιατί αυτό θα σήμαινε τελεία και πλήρη ομοίωση με τον Χριστό. Το δεύτερον, πού συνδέεται με το προηγούμενο, έχει σχέση με την διαφορά μεταξύ ακτίστου και κτιστού. Το κτιστό ποτέ δεν μπορεί να γίνει άκτιστο. Κινείται μεν το κτιστό προς το άκτιστο, αλλά δεν είναι δυνατόν να γίνει κατά φύσιν άκτιστο. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο **πάντοτε θα κινείται** και δεν θα υπάρχει τέλος και πέρας αυτής της κινήσεως.

Οι άγιοι κατά την θεωρία του Θεού, καταλαβαίνουν πολύ καλά την κτιστότητα και την τρεπτότητα της φύσεώς τους. Και αυτό το αισθάνονται ως πτώση. Βέβαια, αυτό λέγεται από την άποψη ότι συγκρινόμενο το κτιστό προς το άκτιστο βλέπει την μηδαμινότητά του. Γι' αυτό όσοι είδαν τον Θεό κατάλαβαν την φθαρτότητα, την θνητότητα και, όπως ο Αβραάμ, είπαν «εγώ ειμί γη και σποδός». Αυτή η διαρκής κίνηση και εξέλιξη φαίνεται σε πολλά αγιογραφικά χωρία. Ο ρηματικός τύπος του

διαρκούς ενεστώτος πού χρησιμοποιείται σε πολλές φράσεις, όπως «μετανοείτε», «γρηγορείτε» κ.λ.π. δείχνει ότι δεν πρόκειται για μια στάσιμη κατάσταση, αλλά για **μια διαρκή εξέλιξη** και από αυτήν ακόμη την ζωή.

Στην Αποκάλυψη του Ιωάννου υπάρχει προτροπή: «και ο άγιος αγιασθήτω έτι» (Αποκ. κβ', 11). Αυτό δεν συμβαίνει μόνον στην ζωή αυτή, αλλά θα συνεχισθεί και στην άλλη ζωή. Όποιος εισήλθε στο στάδιο της καθάρσεως και της μετανοίας, αυτός θα προχωρεί από αγιασμό σε αγιασμό και από Χάρη σε Χάρη. Όσο ο άνθρωπος θα ευφραίνεται από την θεωρία της δόξης του Θεού, τόσο και περισσότερο θα αυξάνεται η αναζήτησή της. Άλλωστε, αυτή είναι η πορεία της αρετής. **Η αρετή δεν έχει τέλος, γιατί αυτό θα σήμαινε έναν κορεσμό, και, φυσικά, κάθε κορεσμός δημιουργεί κόπο, κούραση.** Εφ' όσον οι αρετές είναι καρποί του Παναγίου Πνεύματος, και ποτέ δεν μπορούμε να φθάσουμε στην τελειότητα της ζωής του Χριστού, άρα, δεν υπάρχει όριο της αρετής. Με αυτές τις προϋποθέσεις καταλαβαίνουμε ότι δεν υπάρχει πέρας μετανοίας, γιατί αυτό θα σήμαινε κατά φύσιν ομοιότητα με τον Χριστό.

Ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης υποστηρίζει ότι η αρετή δεν έχει τέλος. Η τελειότητα για όλα τα πράγματα πού μετρώνται με τις αισθήσεις διαλαμβάνεται μέσα σε ορισμένα όρια, και φυσικά μετρώνται με μια μονάδα μετρήσεως. Για τα μεγάλα όμως αγαθά, όπως την αρετή, δεν υπάρχει κανένα όριο. «Επί δε της αρετής έναν παρά του αποστόλου τελειότητος όρον εμάθομεν, το μη έχειν αυτήν όρον». Η αρετή δεν έχει όριο, πέρας. Και το τονίζει αυτό, έχοντας υπ' όψη του τον λόγο του Αποστόλου Παύλου; «ούχ ότι ήδη έλαβον ή ήδη τετελείωμαι, διώκω δε ει και καταλάβω, εφ' ω και κατελήφθην υπό του Ιησού Χριστού αδελφοί, εγώ εμαυτόν ούπω λογίζομαι κατειληφέναι, εν δε, τα μεν οπίσω επιλανθανόμενος τοις δε έμπροσθεν επεκτεινόμενος κατά σκοπόν διώκω επί το βραβείον της άνω κλήσεως του Θεού εν Χριστώ Ιησού, όσοι ουν τέλειοι, τούτο φρονώμεν» (Φιλ. γ', 12-15).

Ο Απόστολος Παύλος ενώ αισθάνεται ότι έχει καταληφθεί από τον Χριστό και ότι βρίσκεται στον δρόμο της τελειότητας, εν τούτοις αισθάνεται ότι **δεν** έχει φθάσει ακόμη. Ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης, αναφερόμενος σε αυτό το αποστολικό χωρίο, λέγει ότι ο Απόστολος Παύλος τρέχοντας τον δρόμο της αρετής και επεκτεινόμενος προς τα εμπρός, **δεν αισθανόταν ότι η πορεία του έληξε**, γιατί δεν θεωρούσε ασφαλή την στάση του δρόμου. Το τέλος της αρετής είναι η κακία, όπως το τέλος της ζωής είναι ο θάνατος. Ο Θεός είναι το τέλειο αγαθό από την φύση του,

πού δεν έχει καμμιά κακία. Γι' αυτό η θεία φύση είναι αόριστη και απεράτρωτη, δηλαδή δεν έχει πέρας. Να ασκούμε την αρετή σημαίνει να μετέχουμε του Θεού. Όσοι λοιπόν, γνωρίζουν το κατά φύσιν καλό, έχουν την επιθυμία της μετουσίας του, αλλά επειδή το κατά φύσιν καλό δεν έχει όριο, πέρας, γι' αυτό η επιθυμία του μετέχοντος δεν μετέχει στο αμάρτημα. Επομένως, η αρετή έχει έναν όρο, το αόριστο, το ότι δεν έχει όριο. «Της δε αρετής εις ορός εστί, το αόριστον»²².

Αν αυτό γίνεται στην ζωή αυτή, σημαίνει ότι θα συνεχιστεί και στην άλλη ζωή ακόμη περισσότερο, τότε πού ο άνθρωπος θα αποκτήσει και μεγαλύτερη γνώση του Θεού, και αυτό θα αυξάνει την επιθυμία του εφέτου. Γιατί, όσο μεγαλύτερη είναι η αγάπη, τόσο μεγαλύτερη είναι η γνώση. Και όσο μεγαλύτερη είναι η γνώση, τόσο αυξάνεται και η αγάπη, καθώς επίσης και η επιθυμία.

Ο άγιος Συμεών ο νέος Θεολόγος λέγει ότι η **ενοίκηση της Αγίας Τριάδος μέσα στην καρδιά των τελείων, «γνωστώς και ευαισθήτως», δεν είναι πλήρωση του πόθου, αλλά αιτία σφοδρότερου και μεγαλύτερου πόθου.** Η επίσκεψη αυτή του Θεού δεν αφήνει τον άνθρωπο να ηρεμήσει, αλλά τότε φλέγεται από φωτιά. Επειδή ο νους δεν μπορεί να βρει τέλος του ποθούμενου, και επειδή δεν μπορεί να δώσει κανένα μέτρο στον πόθο και την αγάπη και βιάζεται να μεθέξει του ατελέστου, γι' αυτό «ατέλεστον αεί τον πόθον και απλήρωτον την αγάπην εν εαυτώ περιφέρει»²³.

Έτσι, ο ορισμός της τελειότητας είναι να μην περιορίζεται σε μέτρα. Υπάρχει μια ακατάπαυστη και αυξανόμενη αγάπη και ένας διάπυρος πόθος προς τον Θεό. Κάθε στάση είναι κακία. Γι' αυτό κατά τους Πατέρας η τελειότητα ορίζεται ως η «των τελείων ατέλεστος τελειότης».

Στην διδασκαλία των αγίων Πατέρων για την αιώνια ζωή και την μέθεξη της ακτίστου Χάριτος του Θεού γίνεται λόγος για διαρκή εξέλιξη. Ο άγιος Μάξιμος κάνει αναφορά στην αεικίνητη στάση των εφιεμένων το εφετό. Κατά τον άγιο Μάξιμο η θέωση ταυτίζεται με την ομοίωση με τον Θεό και την μέθεξη του Θεού. Μιλώντας για την μέθεξη, την θεωρεί ως διηνεκή και διαρκή απόλαυση του εφετού. Εδώ γίνεται φανερό ότι μιλάει για διηνεκή απόλαυση, η οποία είναι αεικίνητη στάση. Χαρακτηριστικά γράφει: «Αεικίνητος δε στάσις περί το εφετόν των εφιεμένων έστιν η του εφετού διηνεκής τε και αδιάστατος απόλαυσις, απόλαυσις δε διηνεκής και αδιάστατος του εφετού, η των υπέρ φύσιν θειων καθέστηκε μέθεξις»²⁴.

Σε όλη την διδασκαλία του αγίου Μαξίμου γίνεται φανερό ότι η πνευματική ζωή έχει μια διαρκή εξέλιξη και δεν πρόκειται ποτέ να σταματήσει. Γι' αυτό γίνεται λόγος για συνεχή άνοδο και αύξηση στην μέθεξη του αγαθού. Στα έργα του πολύ συχνά συναντούμε τους όρους **«αικίνητος στάσις»** και **«στάσιμος κίνησις»**. Για να ερμηνεύσουμε όμως καλύτερα αυτήν την ουσιαστική του θέση, πρέπει να δούμε τα προβλήματα πού αντιμετώπιζε από την πλευρά της φιλοσοφίας. Γιατί, είναι γνωστόν ότι οι Πατέρες απήντησαν στα οντολογικά ερωτήματα των φιλοσόφων και έδωσαν σωστές απαντήσεις, προερχόμενες από την Αποκάλυψη του Θεού.

Ο Ωριγένης, ακολουθώντας εν πολλοίς τις θεωρίες του Πλάτωνα, υποστήριζε ότι η κίνηση προϋπήρχε της γενέσεως του κόσμου και ότι έπειτα από την γέννηση ακολουθεί η στάση. Έλεγε ότι τα πνεύματα πού βρίσκονταν στον Θεό, αισθάνθηκαν κόρο, οπότε κινήθηκαν. Καρπός της κινήσεως ήταν η δημιουργία και η γένεση του κόσμου. Γι' αυτό, το κακό είναι αιτία της δημιουργίας του κόσμου. Οπότε η σωτηρία του ανθρώπου είναι η επαναφορά της ψυχής στον Θεό, όπου θα υπάρξει η στάση. Έτσι το σχήμα είναι κίνηση, γένεση, στάση. Δηλαδή, πρώτα κινήθηκαν τα πνεύματα, έπειτα δημιουργήθηκε ο κόσμος και τέλος θα ακολουθήσει η στάση, όταν οι ψυχές, ελευθερωμένες από τα σώματα, θα αναπαυθούν στον Θεό²⁵.

Ο άγιος Μάξιμος, αντιμετωπίζοντας αυτήν την σειρά πού εξέθεσε ο Ωριγένης, ο οποίος εκινείτο μέσα σε πλατωνικές απόψεις για την δημιουργία και την σωτηρία του ανθρώπου, ενώ διατηρεί τους όρους κίνηση, γένεση, στάση, αλλάζει την σειρά και δίνει άλλο περιεχόμενο. Για τον άγιο Μάξιμο δεν προηγείται η κίνηση, αλλά η γένεση. Ο κόσμος είναι θετικό δημιούργημα του Θεού. Ο Θεός κατ' αρχάς δημιούργησε τον κόσμο, μέσα στον οποίο έβαλε την κίνηση. Χωρίς την κίνηση δεν θα μπορούσαν τα κτίσματα να ανεβούν στον Θεό. Έτσι, η κίνηση είναι καρπός της δημιουργικής ενεργείας του Θεού, πού ετέθη στον κόσμο, και όχι αιτία της γενέσεως και πτώσεως του ανθρώπου και του κόσμου. Κάθε κτιστό έχει από τον Θεό την δυνατότητα της κινήσεως, γιατί χωρίς αυτήν δεν θα υπήρχε τελείωση. Γι' αυτό, η κίνηση δεν είναι αιτία πτώσεως, αλλά τρόπος ανυψώσεως. Είναι φυσικό να μην υπάρχει πέρας της κινήσεως, γιατί το άκτιστο, ο Θεός, δεν έχει πέρας, αφού είναι άπειρος.

Ο άγιος Μάξιμος αντιμετώπισε το εξής πρόβλημα:

Αφού η κίνηση είναι φυσικό γνώρισμα του κτιστού, τότε πώς θα επικρατήσει η στάση, δηλαδή πώς θα σταματήσει κάποτε αυτή η κίνηση;

Ακριβώς σε απάντηση αυτού του ερωτήματος, ο άγιος Μάξιμος εισήγαγε τον όρο «**αικίνητη στάση**». Ο άνθρωπος θα παραμένει σε κοινωνία με τον Θεό, αλλά αυτή η στάση θα είναι μια διαρκής κίνηση. Ο λόγος είναι ότι δεν μπορεί ποτέ το κτιστό να ομοιωθεί κατά πάντα με το άκτιστο, δεν μπορεί το πεπερασμένο να ταυτισθεί πλήρως με το άπειρο.

Έτσι, ο άγιος Μάξιμος, αντικρούοντας την Ωριγενική αντίληψη, κίνηση - γένεση - στάση, κάνει λόγο για γένεση - κίνηση - στάση, καθώς επίσης ότι η στάση θα είναι αικίνητη. Φυσικά, πέρα από αυτήν την αλλαγή των λέξεων άλλαξε και το περιεχόμενο. Γιατί ο άγιος Μάξιμος με τον όρο αικίνητη στάση δεν εννοεί την αποδέσμευση της ψυχής από το σώμα και την παραμονή της στον Θεό, αλλά την αιώνια ύπαρξη όλου του ανθρώπου, πού αποτελείται από ψυχή και σώμα και την διαρκή τελείωση του. Η κτίση δεν μπορεί να κινηθεί προς την ανυπαρξία, προς το μη Ον, γιατί αυτό εμποδίζεται από την κυβερνητική ενέργεια του Θεού. Η φυσική, λοιπόν, κίνηση είναι προς το ζην εν Χριστώ προς την εκπλήρωση του λόγου της δημιουργίας της.

Μέσα στα πλαίσια αυτά θεολογούν και όλοι οι άγιοι Πατέρες. Στην συνέχεια θα αναφέρουμε μερικά παραδείγματα από δύο Πατέρες, πού αντιμετώπισαν το θέμα ότι στην άλλη ζωή θα υπάρξει μια διαρκής εξέλιξη για τους ανθρώπους πού θα μετέχουν της ακτίστου δόξης του Θεού.

Ο άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης γράφει ότι στον μέλλοντα αιώνα **οι άγιοι και οι άγγελοι ούτε θα μειωθούν στην έφεση των αγαθών, αλλά ούτε και θα παύσουν να προκόπτουν στην προσθήκη των χαρισμάτων**. Ο μέλλον αιών δεν θα έχει ύφεση ή μείωση από την αρετή, και, φυσικά, δεν θα έχει στάση. Θα παρατεθεί το κείμενο για την κατοχύρωση αυτής της θέσεως: «Εν τω μέλλοντι αιώνι οι Άγγελοι και οι άγιοι, φασί, προκόπτοντες εν τη των χαρισμάτων προσθήκη ουδέποτε λήξουσιν, ή ενδώσουσι των αγαθών εφετός έχοντες ύφεσιν γαρ ή μείωσιν από της αρετής επί κακίαν εκείνος ουκ έχει ο αιών»²⁶.

Μια τέτοια θέση αναπτύσσει και ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, αντικρούοντας τον φιλόσοφο Βαρλαάμ. Ο Βαρλαάμ υποστήριζε ότι το να βρίσκεται ο άνθρωπος κατά την προσευχή υπέρ αίσθησιν, όπως αυτός το εννοούσε, είναι τελεώτατον δώρο του Θεού. Και γι' αυτό η προσευχή πού γίνεται με άλγος, πόνο κ.λ.π. δεν ανήκει στα τελεώτατα δώρα του Θεού.

Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς χρησιμοποιεί πολλά επιχειρήματα για να ανατρέψει αυτήν την θέση. Μεταξύ των άλλων λέγει ότι δεν υπάρχουν τελεώτατα δώρα του Θεού, δηλαδή απηρτισμένα και μη

επιδεχόμενα αύξηση, γιατί είναι γνωστό και φανερό ότι οι άγιοι κατά τον μέλλοντα αιώνα θα προκόπτουν έπ' άπειρον κατά την θεοπτία. Η έφεση των επιτυγχανόντων δεν σταματά ποτέ, η Χάρη πού λαμβάνουν οι άγιοι είναι δυναμοποιός, αφού τους οδηγεί προς την μετάληψη των μεγαλυτέρων, ο δε Θεός, πού δίνει την Χάρη Του άφθονα, είναι άπειρος. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ποιος τρόπος υπολείπεται «μη ουχί προκόπτειν τους υιούς του μέλλοντος αιώνος κατ' αυτήν έπ' άπειρον, χάριν εκ χάριτος κομιζομένους και την ακάματον επιτερπώς ανιόντας άνοδον;». Όλα τα δώρα πού δίνει ο Θεός δεν είναι τελεώτατα, αφού το τελειότατο δεν δέχεται καμμιά προσθήκη²⁷.

Έτσι, λοιπόν, κατά τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά θα υπάρχει διαρκής εξέλιξη στον μέλλοντα αιώνα. Η στάση ταυτίζεται με την κακία. Η διαρκής εξέλιξη γίνεται και από αυτήν την ζωή, θα συνεχισθεί και στην άλλη, για τους δικαίους. Μετέχοντας της θείας δόξης, θα αποκτούν μεγαλύτερη έφεση και υψηλότερο πόθο. Άλλωστε, ο εράσμιος Θεός είναι άπειρος και είναι αδύνατον να περικλυστεί από την κτιστή ανθρωπινή φύση, όση δύναμη και αν διαθέτη. Και επειδή ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς βασίζεται και σε χωρίο του άγιου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου, πρέπει να πούμε ότι ο θείος Διονύσιος στο σύγγραμμα του περί της ουρανίου Ιεραρχίας, όπου κάνει λόγο για τις τρεις τάξεις των αγγέλων, **εκ των οποίων η πρώτη είναι η ανώτερη, πού βρίσκεται πλησιέστερη στον Θεό, η κατώτερη, πού βρίσκεται πλησίον των ανθρώπων, και η μεσαία τάξη πού δέχεται τις ελλάμψεις από την υψηλότερη, κάνει λόγο για την κάθαρση, τον φωτισμό και την τελείωση των αγγέλων, πού έχει σχέση με την χωρητικότερα έλλαμψη.**

Έτσι υπάρχει εξέλιξη στην θεοπτία και στις αγγελικές τάξεις, κατά τα διάφορα τάγματα τους. Η πρώτη τάξη «καθαίρεται και φωτίζεται και τελεσιουργείται πάσης μεν υφέσεως αμιγής, πρώτου δε φωτός πλήρης και πρωτοδότου γνώσεως και επιστήμης μέτοχος αποτελουμένη», «της προτελείου τελεσιουργίας αναλόγως αύτη πληρουμένη». Και οι άγγελοι καθαρίζονται από την άγνοια με την γνώση των τελειότερων μύσεων, πού δίνονται κατά τάξη. Η τελειότερη μύηση προσφέρει περισσότερη γνώση, και αυτή η γνώση λέγεται κάθαρση από την προηγούμενη άγνοια. Το ίδιο γίνεται και με τις άλλες τάξεις των αγγέλων²⁸.

Πρέπει να προστεθεί ότι ο μέλλοντας αιώνας, κατά τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά, λέγεται **άληκτος**, δηλαδή δεν τελειώνει ποτέ, όχι μόνον από την άποψη του χρόνου, αλλά και από την άποψη της προσθήκης των χαρισμάτων. Αναφερόμενος ο άγιος Γρηγόριος στην μεγάλη

αξία της Παναγίας, αφού δι' αυτής επεδήμησε στον κόσμο ο Χριστός, υπογραμμίζει και την αξία της Θεοτόκου κατά τον μέλλοντα αιώνα. Γιατί, κάθε πρόοδος στην φωτοφάνεια και στην αποκάλυψη των μυστηρίων και στην προσθήκη των χαρισμάτων, θα είναι Αχώρητη χωρίς την Θεοτόκο: «Εις τον εξής άληκτον αιώνα πάσα φωτοφανεΐας θείας πρόοδος και πάσα μυστηρίων θείων αποκάλυψις και πάσα πνευματικών ιδέα χαρισμάτων άπασιν αχώρητος χωρίς αυτής»²⁹.

Επομένως, είναι απόσταγμα της πατερικής σοφίας ότι στην μέλλουσα ζωή για τους δικαίους δεν θα υπάρχει στασιμότητα, αλλά διαρκής εξέλιξη, και αυτό θα γίνεται έπ' άπειρον, αφού θα αυξάνεται ο πόθος του ανθρώπου από την μεγαλυτέρα γνώση του Θεού, και αφού δεν μπορεί να παύση να είναι κτιστός και να γίνει κατά φύσιν άκτιστος. Μπορεί να βιώσει το κατά Χάριν άκτιστο, όχι όμως το κατά φύσιν, πού ανήκει αποκλειστικά στον Θεό, πού είναι αυτοϋπαρξη και αυτοζωή.

Φυσικά, αυτό θα συμβεί γι' αυτούς οι οποίοι πριν πεθάνουν είχαν εισέλθει στο στάδιο της καθάρσεως και της μετανοΐας. **Αν, δηλαδή, ο άνθρωπος μετανόησε, εξομολογήθηκε, αλλά δεν πρόφθασε να θεραπευθεί, να φωτισθεί ο νους του, αυτός, με την Χάρη του Θεού θα αυξάνεται στην θεία γνώση. Δεν το εννοούμε αυτό μέσα στα πλαίσια της λατινικής θεολογίας, συμφωνά με την οποία όταν ο άνθρωπος μετανοήσει, αλλά δεν προφθάσει να κάνει τον κανόνα του, θα πέραση μέσα από το λεγόμενο καθαρτήριο πυρ. Στην Ορθόδοξη Εκκλησία δεν κάνουμε λόγο για ικανοποίηση της θείας δικαιοσύνης, αλλά για είσοδο στο στάδιο της καθάρσεως και μετανοΐας, έστω και αν δεν έχει τελειώσει η θεραπεία. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η θεία Χάρη θα βοηθήσει στην θεραπεία και μετά θάνατο, με την άποψη ότι οι μετανοήσαντες θα γίνουν χωρητικότεροι με την θεια Χάρη στην έλλαμψη και την μεθεξη της δόξης του Θεού.**

Αντίθετα, για όσους δεν μετανόησαν ούτε έδειξαν έμπρακτα την μετάνοια τους δεν θα υπάρχει εξέλιξη στο αγαθό και την αρετή. Δεν έχω εντοπίσει χωρία Πατέρων, πού δείχνουν ότι οι αμετανόητοι θα κινούνται προς βίωση μεγαλύτερης κακίας. Ξέρουμε, βέβαια, ότι όπως στον Παράδεισο, ανάλογα με την πνευματική κατάσταση του ανθρώπου, θα υπάρχουν διαβαθμίσεις, το ίδιο θα γίνεται και στην Κόλαση.

Ο Χριστός, αναφερόμενος στην πόλη εκείνη που θα εκδιώξει τους Αποστόλους, λέγει: «αμήν λέγω υμίν ανεκτότερον έσται γη Σοδόμων και Γομόρρας εν ημέρα κρίσεως ή τη πόλει εκείνη» (Ματθ. ι', 15). Η λέξη ανεκτότερο δείχνει ότι θα υπάρχουν διαβαθμίσεις και στην Κόλαση.

Σαν συμπέρασμα πρέπει να πούμε ότι υπάρχει αιώνια ζωή, πού βιώνεται ή ως αιώνιος Παράδεισος, ή ως αιώνια Κόλαση. Αυτό το αιώνιο πρέπει να μας προβληματίσει. Τα μεταμορφωμένα σώματα όλων των ανθρώπων θα ζουν την αιώνια ζωή. Όλων τα σώματα θα αναστηθούν, και των αμαρτωλών και των δικαίων.

Η ανάσταση των σωμάτων είναι ένα δώρο πού δόθηκε **σε όλους τους ανθρώπους** με την ανάσταση του Χριστού. Μόνον πού οι δίκαιοι θα βιώσουν περισσότερο την ανάληψη, **αφού θα αρπαγούν εν νεφέλαις** «εις απάντησιν του Κυρίου εις αέρα» (Α' Θεσ. δ', 17). Με την Δευτέρα έλευση του Χριστού θα γίνει και η ανακαίνιση της κτίσεως από την φθορά. Η δε μέθεξη της Δόξης του Θεού για τους δικαίους θα είναι αυξανόμενη και διαρκής. Δεν θα υπάρχει στάσιμη κατάσταση, αλλά αεικίνητη στάση και στάσιμη κίνηση.

Ο άνθρωπος πρέπει να βλέπει την φθαρτότητα και την προσωρινότητα της ζωής αυτής και να αποβλέπει στην αιωνιότητα. Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, ερμηνεύοντας τα αγιογραφικά χωρία «παράγει το σχήμα του κόσμου τούτου» (Α' Κορ. ζ', 31) και «ο καιρός συνεσταλμένος εστί» (Α' Κορ. ζ', 29), λέγει: «Βραχύς ο βίος, εγγύς ο θάνατος, φθαρτός ο κόσμος ούτος, ο αεί μένων έτερος». Η καταφρόνηση του παρόντος κόσμου, η ετοιμασία για τον μέλλοντα κόσμο, η ζωή σύμφωνα με την πολιτεία του μέλλοντος αιώνος, όσο είναι δυνατόν, και η αποφυγή των βλαβερών του παρόντος κόσμου «παραπέμπει ημάς προς εκείνον εν ασφαλεία»³⁰.

Η σκέψη μας πρέπει να είναι στραμμένη στην αιώνια ζωή, γιατί «ημών το πολίτευμα εν ουρανοίς υπάρχει» (Φιλ. γ', 20). Οι επίγειοι άνθρωποι μπορεί να κυβερνώνται από καπιταλιστικά, σοσιαλιστικά, και μαρξιστικά συστήματα, αλλά των Χριστιανών το πολίτευμα είναι ουράνιο. Σκοπός του ανθρώπου είναι η έφεση της αιωνίου ζωής και η μέθεξη της Βασιλείας του Θεού της οποίας «ουκ έσται τέλος». Ούτε θα υπάρχει τέλος της τελειώσεως αλλά η τελειότητα θα είναι ατέλεστη.